

Vaeltajan valtatiet – Kalevalan vaellukset ympäristökasvatuksen malleina

Lasse Lovén
Puistonjohtaja, tutkija
Metsäntutkimuslaitos, Joensuun tutkimuskeskus
Kolin kansallispuisto
lasse.loven@metla.fi

Tiivistelmä 18.4.2002

Kalevalan monet vaelluskertomukset esittelevät monipuolisesti vaeltamista kulttuurisena tapahtumana, melkeinpä instituutiona. Sellaisenaan Kalevala tarjoaa selkeän esimerkkitapausten mallikokoelman sekä asenteellisen että tiedollisen ympäristökasvatuksen toteutukseen. Tarinat käyvät läpi monipuolisesti vaeltamisen motiiveja ja antavat esimerkkejä lähes arkkityyppisistä oppimis- ja opettamismalleista. Kalevalan tarinat jäsentävät roolimalleja, jotka ovat jatkuvasti ajankohtaisia ja ilmenevät selkeinä tämän päivän vaeltajien käyttäytymisessä.

Kalevalainen vaeltaja etsii jotain hänelle tärkeää, usein tietoa tai kokemusta. Vaativilla retkillä vaeltajalla on matkatovereina samoin toivein ja aikomuksin liikkeellä olevia luotettavia ystäviä. Vaeltaja oppii jotain uutta ja hyödyllistä retkellään ja muuttaa sen jälkeen käyttäytymistään, tai sitten ei muuta ja lukija ymmärtää lopuksi, miten huonoon tulokseen se voi johtaa. Vaeltajalla on tiivis yhteys luontoon ja hän toimii sen kanssa vuorovaikutuksessa. Vaeltaja auttaa luontoa ja luonto auttaa vaeltajaa. Huonosti käyttäytyvä tai paikallista kulttuuria ymmärtämätön vaeltaja voi joutua pahoihin hankaluuksiin. Luonnon valinta tai omat huonot ratkaisut karsivat sopeutumattomia vaeltajia. Muiden ihmisten pitää osata varautua vaeltajiin, jotta heidän kanssaan osattaisiin toimia oikein.

Kalevala on selkeä kasvatuksellinen ja ilmeisesti lähes ajaton oppimateriaali ympäristökasvatuksen aineistona. Se tarjoaa monipuolisen työkirjan esimerkiksi vaellusta soveltavien leirikoulujen tarpeisiin.

Avainsanat: Vaellus, Kalevala, kasvatus, mallit.

Lisätietoja: Lasse Lovén, puh. 013-672 205 tai 049-104 346

Esitelmä 18.4.2002

Vaeltajan valtatie – Kalevalan vaellukset ympäristökasvatuksen malleina

Lasse Lovén
Puistonjohtaja, tutkija
Metsäntutkimuslaitos, Joensuun tutkimuskeskus
Kolin kansallispuisto
lasse.loven@metla.fi

0. Johdanto

Elias Lönnrotin syntymästä tuli 9.4.2002 kuluneeksi 200 vuotta. Lönnrotin tunnetut vaellukset Kalevalan runojen etsinnässä sivusivat useamman kerran Pielistä ja Kolin vaarajonoa. Lönnrotin matkakertomukset julkaistiin 100 vuotta sitten Vaeltajan matkakertomusten kokoelmana. Henkilönä Elias Lönnroth antoi erinomaisen roolimallin tämän päivän ympäristökasvattajille. Omistajan tämän esityksen suuren suomalaisen Vaeltajan, Elias Lönnrotin muistolle.

Kalevalan esikuvalliset vaellukset

1. Vaelluksen suuri motiivi

Kalevalan laulajan alkusanat jo johdattelevat kuulijaa vaelluksen valtateille. Tuossa maailmassa yhtyvät ajatus, teot ja liike. Kalevalan kertomuksissa näyttämö on lähes koko ajan liikkeessä, toimijat liikkuvat ja ympäristöt vaihtuvat. Suomalaisen kansanperinnön keskeinen viesti on, että tieto ja kokemus ovat niitä vahvuuksia, joita suomalaisen kannattaa tavoitella, etsiä kaukaakin. Ja myös kuljettaa eteenpäin, jakaa muille:

*Mieleni minun tekevi,
Aivoni ajattelevi
Lähteäni laulamahan,
Saa'ani sanelemahan. (Kalevala 1: 1-5)*

Matkan varrella saadaan oppia, joka on arvokasta tietoa selviytymiselle ja kehitykselle:

*Viel' on muitaki sanoja,
Ongelmoita oppimia:
Tieohesta tempomia,
Kanervoista katkomia,
Päästä heinän hieromia,
Raitiolta ratkomia (Kalevala 1:43-48)*

Sanat eli tieto ja taidot löydettiin karjan perässä kuljettaessa laidunmailta, luonnon elementtien antamista kokemuksista, meren aaltosten ääreltä, lintujen tuomina, puiden latvojen huojunnasta.

*Vilu mulle virttä virkkoi,
Sae saatteli runoja,
Virttä toista tuulet toivat,
Meren aaltoset ajoivat. (Kalevala 1:55-58)*

Maailman synty-runoo kertoo yhden tärkeimmistä motiiveista vaellukselle. Impi ilman tyttö ikävyytyy yksi oloonsa avarilla mutta autioilla ilman pitkillä piholla. Hän lähtee hakemaan virikkeitä alemmasta maailmasta ja saa aikaan melkoisen kehitysprosessin. Ilman impi hakeutuu lainehille, meren selälle, kuten monet merestä haaveilevat vaeltajat hänen jälkeensä. Siellä hän kohtaa toisen luonnon hengen, lentävän vaeltajan, jolla on erilaiset tai ehkä sittenkin samanlaiset vaeltamisen motiivit.

*Tuli sotka, suora lintu;
Lenteä leluttelevi
Etsien pesän sijoja,
Asuinmaata arvaellen.
Lenti iät, lenti lännet,
Lenti luotehet, etelät. (Kalevala 2:16-21)*

2. Luonnon omat vaeltajat

Ilmojen vaeltajat ovat muutoinkin erityisasemassa kalevalaisessa perinnössä. Niiden tuloon varaudutaan ja niille pohjustetaan mieluista levähdyspaikkaa. Palvelut vaeltaville luonnonhengille voivat koitua omaksi eduksi vastapalveluina ja koko tapahtumaketju kuvastaa suunnitelmallista tietoon ja kokemukseen perustuvaa luonnonkäyttöä; Väinämöinen laskee että kun hän tekee näin, luonnonhenki todennäköisimmin tekee noin:

*Lenti kokko halki taivon,
Lintunen ylitse ilman.
Tuli tuota katsomahan:
”Mikkipä on tuo jätetty
Koivahainen kaatamatta,
Puu sokea sortamatta?”
Sanoi vanha Väinämöinen:
”Siksipä on tuo jätetty:
Lintujen lepeämiksi,
Kokon ilman istumiksi.” (Kalevala 3:193-202)*

Tuon kuultuaan Kokko iskee tulta ja auttaa Väinämöistä kasken poltossa. Saman symbionttisen palvelu-vastapalvelu ajatuksen tuo esille Väinämöisen ja kevätkekösen keskustelu tuosta samaisesta koivusta:

*”Siinä kukkuos kähkönen ...
Ihanoiksi ilmojani,
Mieluisaksi metsiäni,
Rahaisiksi rantojani,
Viljaisiksi vieriani”. (Kalevala 3:256, 260-264)*

3. Tiedon etsintä ja koettelu

Kalevala antaa erinomaiset esimerkit puutteellisen tiedon ja uhmamielen seuraamuksista vaelluksella. Ehkä selkeimmin tämä tulee esille nuoren hurjapään Joukahaisen ja vanhan konkarin Väinämöisen kohtaamisessa. Kolmen päivän hurjan rekiäjon jälkeen Joukahainen saapuu Väinölän ahoille, joita kiertelee tarkastelemassa vanha vaeltaja, ”teittensä ajaja, matkojensa mittelijä” Väinämöinen. Tietomittelössä Joukahainen osittaa tietävänsä jokamiehen pintatietoa kotiseutuopista, luonnontiedosta ja maantiedosta ja luulottelee tietävänsä enemmänkin. Tietojen puutteet lähinnä huvittavat Väinämöistä, mutta sävy muuttuu, kun Joukahainen uhkaa muuttaa Väinön siaksi. Vanha tietäjä palauttaa uhmamielen kuriin ja järjestykseen, saa hyvitykseksi option Ainoon, Joukahaisen sisareen.

Monien hyvin tunnettujen vaiheiden jälkeen Väinämöinen jälleen kerran lähtee vaellukselle Pohjolaan. Tällä kertaa katsomaan, löytyisikö toista tytärtä veden alle menneen Ainon tilalle. Joukahainen upottaa veneen Väinön alta, ja seuraa pitkä yhdeksän päivän ja yön uintimatka, jonka lopussa luonto eli kokolintu pelastaa Väinön kuiville kiitokseksi vanhoista hyvistä ajoista, jolloin Väinö jätti kaskeen koivun kokon istumapuuksi. Lopulta Väinö pääsee tavoitteeseensa Pohjolaan ja oppii perillä ja paluumatkalla edelleenkin uusia asioita, kuten veren pysäytyssanat saatuaan haavan polveensa.

Kotiin päästyään hän tunnistaa matkansa annin, kun Ilmarinen ihmettelee missä Väinö on viipynyt niin pitkään:

*”Tuoll olen viikon viipynynnä,
Liukunut Lapin lauilla,
Tietomiesten tienohilla.” (Kalevala 9:46, 50 ja 51)*

Ovelalla juonella Väinö saa houkutelluksi myös Ilmarisen lähtemään vaellukselle Pohjolaan, tosin varsin haluttomana matkaajana. Nyt Pohjola on saava osapuoli ja Ilmarinen siirtää taitonsa ja tietonsa Pohjolan hyväksi, mutta tulee huijatuksi pääkysymyksessä; Pohjan neiti ei suostu lähtemään nyt hänen mukaansa ja suurseppä palaa takaisin Kalevan kankahille ”alla päin pahoilla mielin, kaiken kallella kypärin”. Pohjolaan jäi seuraavan suurvaelluksen motiivi, ihmeellinen Sampo.

4. Kosiovaellukset ja neidon ryöstöt

Kosiomatka on suuri läpäisevä matkustusteema halki Kalevalan tarujen. Kosiomatkoilla opitaan ja opetetaan. Toiset eivät kuitenkaan opi mitään vaan toistavat samat erehdyksensä useana eri toisintona. Tästä mallista ehkä parhaan esimerkin tarjoaa Lemminkäisen vaelluskronikka:

*Itse kaunis Kaukomieli,
Saa’at saappahat kulutti,
Saa’at airot poikki souti
Tuota neittä saaessansa,
Kyllikkiä pyytessänsä. (Kalevala 10:124-128)*

Kyllikin ryöstöstä ei seurannut pitkäaikaista onnea. Jatkoa kosiovaellukselle seuraa Pohjolan ryöstöretkellä. Sielläkään eivät asiat ole aivan miltä näyttäivät. Lemminkäisen

sisääntulo Pohjolaan on vakuuttava. Hän loihtii Pohjolan miesväen pois jaloista, kuka minnekin; lampiin, koskeen kiviksi. Yhtä hän säälii vanhuuden ja sokeuden vuoksi. Tämä säälintunne koituu sitten Lemminkäisen kohtaloksi, koska säälitty suuttuu ja vihastuu suopeasta erityiskohtelusta. Lemminkäinen ei tunne eikä opi Pohjolan pelisääntöjä.

*Yhen heitti laulamatta:
Karjanpaimenen pahaisen,
Ukko vanhan umpisilmän.
Märkähattu karjapaimen
Tuosta suuttui ja vihastui. (Kalevala 11:234-238)*

Lemminkäisen intohimoretkien yhteydessä Kalevala tuo esille uusia vaellusmotiiveja. Aktiivivaellukset, seikkailukeskeiset elämymatkat, tulevat esiin. Pohjolan emäntä teetättää kosiomiehellä urotöitä, jotka edellyttävät vaellusta hämärän rajamaille, myyttisiin lähes ylivoimaisiin suoritteisiin; Hiiden hirven hiihdäntään, Tuonelan virran joutsenen pyyntiin.

*”Lähen nyt miehistä metsälle,
Urohista ulkotöille
Tapiolan tietä myöten,
Tapion talojen kautta.
Terve, vuoret, terve, vaarat,
Terve kuusikot kumeat,
Terve haavikot haleat, (Kalevala 12:204-210)*

5. Pelastavat vaellukset

Lemminkäisen kovana kohtalona oli uljaan seikkailumatkan nolo loppu; kuolema säälityn märkähätun väijytyksessä Tuonelan joella. Tämä voimakkaasti tunteisiin vetoava episodi antaa aiheen seuraavaan vaellusmotiivin esittelyyn; pelastusretki hätää kärsivien avuksi. Lemminkäisen äiti lähtee liikkeelle juoksujalkaa ja saa Pohjolan emännän selostuksesta arvion tilanteesta. Kun äiti lopulta saa aavistuksen, että poika on kadonnut Tuonelan joen suunnalla, hän käynnistää suuretsinnän:

*Emo etsi eksynyttä,
Kaonnutta kaipoavi.
Juoksi suuret suot sutena,
Kulki korvet kontiona,
Ve’et saukkona samosi. (Kalevala 13:97-101)*

Etsintä johtaa tulokseen ja taikavälineillä Lemminkäisen palat saadaan koottua kasaan. Henkeä ei ruumiissa kuitenkaan ole ja tarvitaan vielä yksi matka. Lemminkäisen äidillä on hyvät suhteet ahkeraan ja hyvää tarkoittavaan luonnonhenkeen mehiläiseen, joka lähtee äidin toimeksiannosta lentäen taivaaseen parantavan siman hakuun, vaellukselle ”Luojan kellarihin, Kamarihin kaikkivallan”. Tuokin retki päättyy onnellisesti ja Lemminkäinen saadaan herätettyä lausumaan kuolemattomat sanat, kun äiti kysyy onko kaikki koossa vai puuttuuko vielä jotain; muuten koossa mutta sydän jäi Pohjolaan:

*”Viel’ olen äijeä vajoa:
Tuollapa syämykseni
Noissa Pohjan neitosissa,*

Kaunoisissa kassapäissä.” (Kalevala 13:271-274)

6. Exploration – tiedon etsintä

Sammon toimittaminen Pohjolaan jätti jälkeensä myöhemmän vaellusprosessin siemenen. Kalevalan kansa kadehti Pohjolaa ja Väinämöinen ryhtyi valmistelemaan Sammon ryöstöä. Väinämöinen päätti tehdä erikoisvalmisteisen veneen, joka sopisi matkan tarkoitukseen. Sen valmistamisessa kuitenkin tiedot loppuvat kesken ja tarvittiin uusi tiedonkeruumatka syville tiedon lähteille, Manalaan.

*Läksi tuonelta sanoja,
Manalalta mahtiloita.
Astua taputtelevi;
Kävi viikon vitsikkaa,
Viikon toisen tuomikkaa,
Kolmannen katajikkaa:
Jo näkyvi manalan saari
Tuonen kumpu kuumottavi. (Kalevala 14:29-36)*

Tuolla Tuonelan vaelluksella Väinämöinen lausuu suomalaiselle vaelluskulttuurille linjaa luovia mietteitä, jotka on hyvä tunnistaa suoraan asiayhteydessään. Kun Tuonen tyttö ihmettelee Väinön sinnikkyyttä päästä Manalle todeten, että ”Äijä on tänne tullee, Ei paljo palannehia”, Väinö lausuu vanhan vaeltajan miehisellä vakaudella:

*”Akka tieltä kääntyköhön,
Tuo venettä Tuonen tytti” (Kalevala 14:111 ja 114)*

Retki Tuonelaan on kuitenkin turha. Hädin tuskin Väinö pääsee luiskahtamaan ulos Tuonelan verkoista. Väinö oppii kuitenkin jälleen jotakin tärkeää. Tuonelaan ei kannata mennä vapaaehtoisesti, ei keksiä syitä sinne menoon eikä muitakaan sinne johdatella:

*Elkätte, imeisen lapset,
Sinä ilmoisna ikänä
Tehkö syytä syyttömälle,
vikoa viattomalle! (Kalevala 14:196-199)*

Veneen rakentamisen tiedot kuitenkin vielä puuttuvat. Vaellus niiden löytämiseksi jatkuu. Nyt matkalla sattumoisin vastaan tuleva paimen antaa neuvon:

*”Saat tuolta sata sanoa,
Tuhat virren tutkelmusta
Suusta Antero Vipusen,
Vatsasta varaväkevän” (Kalevala 14:217-220)*

Väinö selvittää itsensä Vipusen vatsaan ja herättelee tämän takomistempuillaan. Vipunen ärtyy häiriöstä, mutta Väinö jatkaa kiusantekoa ja Vipunen ostaa rauhan tiedoillaan. Näin Väinö lopulta pääsee palaamaan kotitanhuville ja saa venoprojektinsa valmiiksi ”veistämästä, lastuin ottamatta”.

Taas ovat sankarit valmiit uudelle kosioretkelle Pohjolaan. Väinämöinen lähtee ylpeänä uudella venosellaan ja Ilmarinen vähän myöhemmin sisarensa yllytyksestä maitse. Mutta jälleen kerran jo perinteeksi muodostunut kosioreissu Pohjolaan päättyy nolosti Väinön

kannalta; Ilmarinen vie voiton ja saa Pohjan neidon. Väinö kuitenkin ilmoittaa vihdoin oppineensa jotain uutta:

*Siinä kielti Väinämöinen
Vanhan nuorta noutamasta,
Kaunista käkeämästä,
Kilvoin neittä kosjomasta
Toisen, nuoremman keralla. (Kalevala 15:628-632)*

Pohjolan häät ovat suuri kansainvälinen juhlatkatapahtuma, johon vieraita saapuu läheltä ja kaukaa. Valmistelujen ongelmaksi kuitenkin muodostuu juhla-ateriaksi tarkoitettun suuren sonnin teurastus. Tämä tärkeä toimitus vaatii asiantuntijan, jota etsitään kissojen ja koirien kanssa maan ääristä asti. Käynnistyy anglo-saksisessa kansanperinnössä tunnetun Graalin maljan etsintään verrattava löytöretki –vaellus:

*Etsittihin iskijätä,
Sonnin suuren sortajata
Kaunihista Karjalasta,
Suomen suurilta tiloilta,
Lapin laajoilta periltä,
Turjan maasta mahtavasta.
Etsittihin, eipä löyty. (Kalevala 16:68-74)*

7. Vaeltajan vierailut

Kun teurastajasankari on vihdoin itse saapunut paikalle ja hoitanut hommansa, päästään juhlamenot alkamaan. Hääjuhliin kuuluu morsiamen opastaminen tuleviin haasteisiin. Tärkeä vaeltajiin liittyvä tieto siirtyy nuorikon muistilokeroihin äidin antamana:

*Kun konsa tulevi vieras,
Ellös vierasta vihatko!
Käske vieras istumahan, Lausuttele laaskavasti:
Syötä vierasta sanoilla,
Kunnes keitto kerkeävi! (Kalevala 18:263-268)*

Kalevalan yhteisössä elettiin aikaa, jolloin vaeltajia liikkui monista syistä. Heidän tuloonsa ja lähtöönsä varautuminen oli osa vaellusperinnettä tukevaa kulttuuria:

*Taas kun lähtevi talosta,
Jäähyväiset jättelevi,
Ellös viekö vierastasi
Ulkopuolelle ovea:
Tuosta sulho suuttuneisi,
Kaunos kamaltuneisi. (Kalevala 18:269-274)*

Lemminkäinen ei kuitenkaan ollut Pohjolan toivoma vieras. Hänet jätettiin pois suurten häiden kutsuvieraslistasta ja kun hän sitten saapui kuokkavieraaksi pitoihin, vastaanotto oli työkeä. Lemminkäinen kostaa saamansa kohtelun ja joutuu jälleen pakomatalle, jolla hän tutustuu saaren neitoihin ja jälleen joutuu pakenemaan näiden miesten saapuessa kotipuoleen omilta kala- ja kaupparetkiltään. Lemminkäisen kostoretki Pohjolaan kuivuu kokoon, kun Pohjolan emäntä laittaa vastukseksi voittamattoman pakkasen. Lemminkäinen saa vaelluksistaan sen mihin hän kykenee; hän ei opi mitään eikä unohda mitään. Vaeltajasta itsestä riippuu, mikä on vaelluksen lopullinen tulema.

8. Katkeran ja tyhmänylpeän vaeltajan kohtalo

Kullervon onneton tarina sisältää sekin vaellusteeman ja siitä seuraavan opetuksen. Kullevo palaa juurilleen isiensä maille Karjalaan sen jälkeen kun hän on syöttänyt kasvattiäitinsä, Ilmarisen vaimon metsän pedoille. Kullervo tuntee kuitenkin itsensä juurettomaksi, ja on epävarma vaelluksensa suunnasta:

*Mikä lie minunki luonut,
Kuka kurjaisen kuvannut
Kotihinsa muut menevät,
Majoillensa matkoavat
Mull' on korvessa kotini
Kankahalla kartanoni” (Kalevala 24:43, 44, 47-50)*

Kullervo saa kuitenkin suuntaneuvoja polulla tapaamaltaan vanhalta eukolta ja saa kuulla kuolleeksi luulemiensa vanhempiensa olevan elossa ja asustelevan pohjoisessa. Hän suuntaa vaelluksensa sinne ja saapuukin vanhempiensa luo. Näiltä on kaksi lasta kadonnut. Toinen on nyt palannut, mutta tytär on kadoksissa. Taas kerran Kalevala kertoo etsintämatkan kuvauksen, tällä kertaa etsinnän kohteena on Kullervon sisar, joka äidin tietämän mukaan oli hävinnyt metsän peittoon. Äiti oli etsinyt tyttöönsä epätoivoisesti mutta tuloksetta: ”Juoksin korvet kontiona, salot saukkona samosin”.

Kullervo ei osaa tehdä mitään hyödyllistä. Hän turmelee kaikki tekosensa liialla yrittämisellä. Niinpä Kalervo lähettää hänet matkalle, pois silmistä. Kullervo saa tehtäväkseen viedä verorahoja:

*”Lähe viemähän vetoja,
Maarahoja maksamahan!
Lienet matkassa parempi,
Taipaleella taitavampi.” (Kalevala 25:263-268)*

Tehtävä tuleeikin hoidettua, mutta paluumatkalla Kullervo kohtaa uusia koettelemuksia. Hän kohtaa vastaan hiihtävän neidon, joka suostuu rekikytyihin lahjojen voimalla. Lopulta selviää, että kyseessä on kadonnut sisar, joka oli eksynyt marjamatkalla kolme vuotta sitten. Vahinko on kuitenkin jo tapahtunut. Tilanteen selvittyä tyttö lopettaa pitkän vaelluksensa juoksemalla koskeen. Kullervo palaa kotiin ja hautoo samanlaisia ajatuksia. Äiti kuitenkin antaa vaihtoehdon:

*Ellös menkö poikaseni,
Suuhun ulvovan sutosen,
Karhun kiljuvan kitahan!
Onpa suurta Suomen nientä
Sankoa Savon rajoa
Piillä miehen pillojansa,
Hävetä pahoja töitä,
Kunnes aika armon tuopi, (Kalevala 25:194-201)*

Erämaavaellus pakolaisena on vaihtoehto, kun ei voi jäädä häpeän vuoksi paikoilleen. Suomen saloilla löytyy tilaa monenlaisille itseään ja muita vastaan rikkoneille. Erämaa ei kuitenkaan sovi Kullervolle, eikä hän näe itseään sittenkään syyllisenä ja vastuullisena omista teoistaan. Hän kääntää asian päinvastaiseksi; syyllinen on Untamo, jolle kaikki koetut kärsimykset pitää kostaa. Kullervo lähtee sotaretkelle soitellen ja tuhoaa

Untamalan. Kotimatallaan hän pysähtyy traagisen kosken partaalla ja saa uuden ajatuksen. Nyt hän kysyy miekaltaan:

*Tokko tuon tekisi mieli
Syöä syyllistä lihoa,
Viallista verta juoa. (Kalevala 26:274-276)*

Ja miekka vastaa viisaasti, että ”syyllinen liha kyllä kelpaa, koska kelpaa syyttömänkin”. Kullervokin oppi vaelluksillaan jotain; myöntämään oman virheensä kohdistamaan virheen oikaisut myös omaan persoonaansa, tosin siinäkin äärimmäisinä linjansa mukaisesti, rankan extreemillä tavalla.

9. Ryöstöretki

Kalevalan ajattelutapaan ei kuulu se, että vaellettaisiin sinne, missä on asiat hyvin tai paremmin kuin itsellä. Tällainen kansainvaellusten yleinen johtotähti on kääntynyt päinvastaiseksi malliksi; käydään ryöstämässä se arvokas asia. Tämä toimintakulttuuri huipentuu Sammon ryöstö-tarinassa, jossa kolme sankaria kaappaa taikuuksia apuna käyttäen Sammon pohjolan kivimäestä. Pakomatalla Lemminkäinen laulaa innoissaan liian kovalla äänellä ja säikähtäneet kurjet herättävät uneen vaivutetun Pohjolan väen. Ratkaisutaistelussa Sampo katoaa veden aaltoihin ja vain vähäiset sirpaleet jäävät osapuolten hyväksi. Ryöstöretken jälkeen Väinämöinen on taas oppinut jotain uutta:

*Anna, Luoja, suo, Jumala,
Anna onni ollaksemme,
Hyvin ain eleäksemme,
Kunnialla kuollaksemme
Suloisessa Suomenmaassa
Kaunihiissa Karjalassa!” (Kalevala 32: 308-313)*

Onni ja rauha liittyvät toisiinsa. Mutta rauha ei palannut Kalevan maille. Ryöstöretkeä ja Sammon menetystä seuranneet taudit ja surmat saavuttivat Kalevan kansan ja lopulta saapui suuri pimeys:

*Jo oli yö alinomainen,
Pitkä, pilkkoisen pimeä.
Oli yö Kalevalassa,
Noilla Väinölän tuvilla. (Kalevala 36:23-26)*

10. Valon vaellus

Kalevalan kertoja pyrkii kuitenkin tasapainottamaan pimeyttä sen vastakohtalla. Aikansa arvailtuaan, Väinämöinen päätelee, että valo on viety Pohjolan kivimäkeen. Ja taas tarvitaan vanhaa vaeltajaa, joka lähtee pelastamaan kansaansa ja vapauttamaan valoa vankilastaan. Ilmarisen järjestämän rankan uhkailun jälkeen Pohjan akka suostuu päästämään valon vapauteen ja aurinko ja kuu aloittavat taas säännöllisen vaelluksensa taivaan kaaren yli aamusta iltaan ja illasta aamuun. Väinämöinen toivottelee auringolle hyvää matkaa:

*Käy nyt tiesi tervehenä,
Matkasi imantehena,
Päätä kaari kaunihisti,*

11. Viimeinen vaellus

Kalevalan vaellusrunot eivät saisi arvoistansa loppunousua, ellei vaellus liittyisi vielä viimeisiinkin säkeisiin. Marjatan suolta löydetty poika voittaa Väinämöisen sanamittelössä ja Väinö suuttuneena ja häpeissään päättää lähteä viimeiselle vaellukselle:

*Itse läksi astumahan
Rannalle merelliselle.
Lauloi kerran viimeisensä:
Läksi selvälle selälle. (Kalevala 37: 57,58,60,64)*

Siitä Väinämöinen jatkaa ”yläisiin maaemihin, Alaisihin taivosihin.” Mennessään hän vielä jupisee, että häntä varmaan tarvitaan vielä tulevaisuudessakin mestarina Kalevan kansan vaellusriiteissä; uuden sammon saattajana, kuun kulettajana, uuden päivän päästäjänä.

Kalevalan laulajan loppusanat kuvastavat laajan kertomuskokoelman tietoista kasvatuksellista henkeä. Laulajaa on vaatimaton, mutta samalla ylpeä tiedoistaan laulujen aitoudesta. Hän sanoo, että ”Nämä laulut ovat kotona opittuja, niitä ei ole kaukaa mahtimiesten mailta keräilty”. Laulaja myös toivoo, että näillä sanoilla avataan vaellusreittiä tuleville polville, jos ne haluavat löytää jotain tärkeää luonnosta tai kulttuurista:

*La'un hiihdin laulajoille,
La'un hiihdin, latvan taitoin,
Oksat karsin, tien osoitin.
Siitpä nyt tie menevi,
Ura uusi urkenevi
Laajemmille laulajoille
Runsahammille runoille
Nuorisossa nousevassa
Kansassa kasuavassa (Kalevala 38: 55-65)*